

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Н.В. Циганова, к.е.н.,

Київський національний торговельно-економічний університет

Банківська галузь у сучасних умовах суттєво змінюється внаслідок глобалізації фінансових ринків, зростання промислового капіталу та змін технологій, появи нових банківських продуктів та поширення новітніх інформаційних технологій, диверсифікації банківської діяльності та посилення банківської конкуренції, змін у законодавстві тощо. Однією з найпомітніших ознак банківської галузі сьогодні стала консолідація, або зменшення кількості банківських установ, що одночасно супроводжується збільшенням їх обсягів.

Розширення банків проявляється концентрацією та централізацією банківського капіталу. У першому випадку мається на увазі збільшення банків за рахунок власних джерел, тобто капіталізації прибутку. Централізація банківського капіталу означає збільшення за рахунок організаційних заходів, у тому числі злиття й поглинання банків.

Основою цих процесів є цілий ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких чільне місце посідають технологічні зміни виробництва, що вимагають фінансування процесів розширеного відтворення у значних розмірах. Банківські консорціуми як форма централізації банківського капіталу – це лише часткове вирішення проблеми, що зумовлює неминуче адекватне зростання банків. Суттєвий вплив на ці процеси справляє конкуренція у банківській сфері, посилення якої змушує банки використовувати різні форми об'єднання. Часто злиття одних банків порушує ринкову рівновагу і спричиняє об'єднання інших, викликаючи своєрідну ланцюгову реакцію.

Процеси глобалізації економіки, які фахівці порівнюють за наслідками з індустріальною революцією, також служать своєрідним каталізатором процесів централізації банківського капіталу, причому міжнародний рух капіталів контролюється в першу чергу не національним, а міжнародним законодавством. Це особливо чітко простежується під час формування європейського валютного союзу, особливо в умовах запровадження євро.

Різкі кон'юнктурні коливання на зразок тих, що відбувалися в 1998 р., та економічні кризи також призводять до банкрутств, поглинань, приєднань банків. Аудиторська компанія "Прайсвотерхаус Куперс" зазначає, що обсяги подібних угод у світі за перше півріччя 1998 р. становили 1200 млрд. дол. проти 1600 млрд. дол. за весь 1997 р. [1]. Важливу роль відіграють також внутрішні причини такої реорганізації банків, такі, як прагнення збільшити прибуток і технологічні можливості інтереси акціонерів.

Зростання банківського капіталу супроводжується диверсифікацією діяльності, поєднанням традиційних банківських операцій з фінансовими та іншими послугами. Поширення концепції глобального супермаркету фінансових послуг актуалізує приєднання не лише банків, а й інших фінансово-кредитних установ. Поширення конкуренції змушує банки збільшувати асортимент послуг, які вони пропонують, удосконалювати технології їх доставки споживачам. Тому приєднання позабанківських фінансових інститутів розширює асортимент

фінансових продуктів, а також дозволяє використовувати їх можливості для доставки цих продуктів клієнтам і залучення фінансових ресурсів.

Зокрема, посилюється інтеграція банків і страхових компаній, що призвело до появи такого виду фінансової установи, як банкострахова група (bankassurance), переваги якої в тому, що вона може запропонувати своїм клієнтам повний перелік фінансових послуг – банківських, страхових, інвестиційних [2]. Проте слід пам'ятати, що в жодній країні банк і страхова компанія не можуть бути однією юридичною особою, їх взаємодія базується на системі участі. Прикладом найбільшої банкострахової групи у США може бути відома Citi Group, яка виникла після злиття Travelers Group та Citibank (страховий підрозділ Travelers-Primerica Financial Services і є найбільшим продавцем страхових полісів у США.

Процес централізації банківського капіталу на практиці найчастіше набуває форму злиття або поглинання банків. Під злиттям банків слід розуміти повне об'єднання двох структур з утворенням нової юридичної особи. Відповідно до вимог українського банківського права злиття – це припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передача належних їм майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, який створюється у результаті злиття [3]. Поглинання означає приєднання одного банку до іншого, більш сильного, в результаті чого перший перестає функціонувати як самостійна юридична особа. НБУ для цих випадків застосовував термін “об'єднання”, що означав зупинку діяльності одного з комерційних банків як юридичної особи і передачу всіх прав і зобов'язань іншому комерційному банку як юридичній особі на правах філії або на інших умовах [4]. На даний момент ця форма реорганізації називається приєднанням [3].

Автори багатьох публікацій з цієї проблеми, особливо зарубіжні, з ряду причин ототожнюють ці процеси і для характеристики їх найчастіше вживають термін “злиття”. Наприклад, приєднання у 1998 р. до відомого американського банку First Union не менш відомого банку CoreStates називалося об'єднанням і самими банками, і в американській пресі, хоча після цієї процедури залишився один великий банк з назвою First Union. Скоріше за все це було пов'язано з бажанням зберегти “обличчя” такої великої і відомої у фінансовому світі корпорації, як CoreStates Financial Corp. Але справжнє злиття у фінансовому світі останнім часом зустрічається досить рідко. Це пов'язано передусім з небажанням створювати нову установу у фінансовій сфері і докладати чимало зусиль для формування її іміджу.

Значною подією, яку очікували в усьому банківському світі, стала поява мегабанку з активами понад 1 трлн. дол. За даними відомого журналу “The Banker”, за підсумками 2000 р. перше місце у світі посів японський банк Mizuho Financial Group з активами близько 1259498 млн. дол. [9]. За ним ідуть Citigroup (США, 902210 млн. дол.) і Deutsche Bank (Німеччина, 874706 млн. дол.). Перші місця за розміром власного капіталу посіли великі банківські конгломерати США і Японії: перше – Citigroup (США, 54,498 млрд. дол.), друге – Mizuho Financial Group (Японія, 50,502 млрд. дол.), третє – Bank of America (США 40,667 млрд. дол.), четверте – JP Morgan Chase & Co (США, 37,581 млрд. дол.) і п'яте – HSBS Holding (Великобританія, 34,620 млрд. дол.).

Такому зростанню банків передувало багато випадків поглинання і злиття, які суттєво вплинули на ринок банківських послуг. Перша хвиля злиття американських

банків спостерігалася у кінці минулого та на початку нинішнього сторіччя. Нестача інвестиційних ресурсів на тлі великої кількості малих та середніх банків стимулювала процес їх об'єднання. Остання хвиля централізації банківських капіталів розпочалася у 80-х роках і триває дотепер. Її початок пов'язують із міжнародною борговою кризою 1982 р.

Найбільш втягнутими в неї виявилися американські банки, які через відсутність розгалуженої мережі філій не мали значної ресурсної бази і тих прихованих резервів, що створюються саме філіями. Тому на фоні неповернення міжнародних позик та зростання інвестиційних потреб американського бізнесу логічним виходом із ситуації, що склалася, вбачався саме процес злиття банківських установ. Цей процес характеризують такі статистичні дані. Якщо на початок 1985 р. в США майже 13 тис. комерційних банків контролювали активи на суму 2,4 трлн. дол. і отримували 15,4 млрд. дол. прибутку, то на початок 1990 р. вже 12,3 тис. банків контролювали 3,1 трлн. дол. і отримували 15,9 млрд. дол. прибутку [7]. У 2000 р. кількість банків становила менше 10 тис., а їх активи прибуток – більше 17 млрд. дол.

Фахівці позитивно оцінюють ці процеси, вважаючи консолідацію банківського капіталу виправданою. За прогнозами експертів журналу “The Banker”, у подальшому тенденція до зростання банків посилиться через збільшення кризових явищ у світовій економіці.

Цікавим є те, що незважаючи на жорстку конкуренцію між гігантами глобального банківського бізнесу, рейтинг журналу “The Banker” свідчить про покращання позицій російських банків. До рейтингу “Top 1000 Worlds Banks” потрапили п'ять банків: “Внешторгбанк” піднявся з 454 на 222 місце, “Сбербанк” опинився на 301 місці проти минулорічного 388, “Газпромбанк” з 647 перейшов на 415 місце, “Собинбанк” піднявся лише на 20 пунктів і опинився на 708-й позиції, а “МДМ-банк”, який вперше попав у цю “тисячу”, одразу посів 814 місце. До речі, журнал визнав “Внешторгбанк” найбільшим у Центральній та Східній Європі за обсягом власного капіталу (1,4 млрд. дол.), а “Сбербанк” – лідером у тому ж регіоні за обсягом активів і дохідності капіталу.

В Україні тенденція до зменшення кількості комерційних банків чітко проявилася після кризи 1998 р., коли велика кількість українських банків постраждала внаслідок падіння курсу гривні і відповідного знецінення банківських капіталів. Оскільки капітал було дозволено тримати лише у вигляді національної валюти, яка швидко знецінювалася, а вимоги НБУ були зафіксовані у євро, деякі банки опинилися перед загрозою втрати ліцензій на здійснення банківських операцій. Враховуючи складність ситуації, НБУ неодноразово надавав відстрочки банкам для вирішення цих проблем, проте вони так і не змогли вийти з кризи.

Протягом 1999 р. в банківській системі України відбувалися такі зміни. Зростали обсяги активів малих та середніх банків, в результаті чого вони переходили до другої категорії. Було розпочато реорганізацію малих банків шляхом їх приєднання до середніх. На кінець року порівняно з початком кількість малих банків зменшилася з 32 до 6, середніх збільшилася з 97 до 99, великих (за винятком 7 найбільших банків) із 21 до 37 [5]. У 1999 р. НБУ не зареєстрував жодного комерційного банку, проте за цей же період із Книги реєстрації банків, валютних бірж та фінансово-кредитних установ вилучено 11 банків. Вісім з них ліквідовано: КБ “Алекс”, КБ “Сана”, АБ “Резидент”, КБ “Галицький”,

АБ “Траст”, АБ “Тернава”, АБ “Антекс”, АБ “Центральноєвропейський”. Інші три реорганізовано у філії банків: КБ “Укр.універсалбанк” – у філію АКБ “Автокразбанк”, АБ “Вікторія” – у філію АБ “Євроцентр”, АБ “Арманд” – у філію АБ “Столичний”.

Впродовж 2000 р. зберігалася тенденція до зменшення кількості комерційних банків. Усього за минулий рік із Реєстру банків було вилучено 9 банків. З них чотири стали філіями: АБ “Поділля” – філією АБ “Укоопспілка”, АКБ “Аркадія” – філією АКБ “Інвестбанк”, АКБ “Укрнафтогазбанк” – філією АКБ “Укргазбанк”, АБ “Інвест-банк Україна” – філією АКБ “Тавріка” [6]. За цей період зареєстровано лише один новий банк – ЗАТ “Мікрофінансовий банк” із статутним фондом 47,7 млн. грн. Протягом року кількість банків з капіталом понад 5 млн. євро зросла з 44 до 89, від 3 до 5 млн. євро – з 41 до 45 і значно зменшилася кількість невеликих банків: до 1 млн. євро – з 14 до 6, від 1 до 2 млн. євро – з 34 до 0, від 2 до 3 млн. євро – з 31 до 14.

Перше півріччя 2001 р. також характеризується зменшенням кількості банків в Україні та зростанням рівня капіталізації. До державного реєстру банків внесено один комерційний банк – ЗАТ “Комерційний банк НРБ – Україна”, вилучено чотири банки. Три з них у результаті реорганізації приєднані до інших банків: акціонерні комерційні банки “Києво-Печерський” та “Слобожанщина” – до АКБ “Надра”, АКБ “Таврія” – до ВАТ “Міжнародний комерційний банк” [8].

В цілому можна прогнозувати посилення тенденції до злиття й поглинання серед вітчизняних банків через посилення вимог до капіталізації, об’єктивні процеси розвитку конкуренції у банківській сфері, необхідність зменшення банківських ризиків тощо. Тому вкрай необхідне відповідне нормативне і методичне забезпечення цих процесів. Використання зарубіжного досвіду, зокрема Федеральної корпорації страхування депозитів США, щодо реорганізації проблемних банків може значно посилити довіру до банківської системи та підняти рівень її стабільності. Українські банки також потребують у цій сфері консалтингових послуг, які в розвинених країнах надають відомі аудиторські компанії.

Держава, на нашу думку, повинна враховувати такі моменти. По-перше, злиття і поглинання у банківській сфері можуть послабляти конкуренцію і викликати монополізацію даної сфери з усіма відповідними наслідками. По-друге, злиття невеликих та середніх банків монополізацією банківського ринку не загрожує і стабілізує банківську систему. Отже державна політика в банківській сфері повинна бути виваженою.

Список літератури

1. Базоев С. Мировой бизнес: эпоха слияния компаний // Рынок ценных бумаг. – 1999. – № 4.
2. Замковой С.В., Седин А.И. Интеграция банков с небанковскими организациями: современные тенденции // Бизнес и банки. – 2001. – № 33-34. – С. 3.
3. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7.12.2000 р. № 2121-III.
4. Рекомендації про порядок реорганізації комерційних банків: Затверджено Постановою Правління НБУ № 44 від 22.02.96 р.
5. Зінченко В. Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник НБУ. – 2000. – № 3.
6. Підсумки діяльності комерційних банків України за 2000 рік // Вісник НБУ. – 2001. – № 3. – С. 2-7.
7. Синки Дж. Ф.-мл. Управление финансами в коммерческих банках. – М.: Catallaxy, 1994.

8. Фінансовий стан та проблеми розвитку комерційних банків України у першому півріччі 2001 р. // Вісник НБУ. – 2001. – № 9.
9. Top 1000 World Banks // The Banker. – 2001. – July.